

مفهوم شناسی فرم و فضا در معماری*

قادر علی پور^{۱*}، محمد رضا خاک زاد، سید علیرضا باب الحوائج^۲

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردستان

شماره تماس: پست الکترونیکی: ghalipourm@yahoo.com

^۲ عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز پست الکترونیکی:

^۳ عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردستان پست الکترونیکی:

چکیده

این مقاله، حاصل پژوهشی است که در مقوله فضا و فرم به بحث و چالش میپردازد، آفرینش معماری همواره با دو مقوله اساسی سر و کار داشته است: فرم و فضا. این دو مقوله که به ترتیب جنبه های صوری و معنایی معماری را تشکیل می دهند.

فرم یکی از مقوله های اساسی آفرینش معماری به شمار می آید. در واقع سنگین ترین وظیفه ای که برای معمار می توان قائل شد، آفرینش فرم است چرا که معمار بایستی در این مرحله با به کار گرفتن ماده، زیبایی بیافریند، یعنی سخت ترین موجودیت را برای انتقال ظریف ترین معناها بکار گیرد.

آفرینش فرم از اهمیتی بسیار برخوردار است، زیرا معمار در آفرینش فضا آنچه را می خواهد بگوید، با استفاده از فرم ابراز می کند، فرم چه در موسیقی، چه در معماری و چه در شعر، بعدهای ذهنی را می نمایاند و تنها راه ممکن برای انتقال مفهومی خاص از سوی آفریننده اثر به استفاده کننده و مخاطب است.

عناصر فرم و فضا همراه یکدیگر واقعیت معماری را تشکیل می دهند. وقتی فضا توسط عناصر تشکیل دهنده فرم شروع به حبس شدن، محصور شدن، شکل گرفتن و سازماندهی شدن می کند، معماری بوجود می آید.

با اینکه بسیاری از معماران، فضا را ذات و ماهیت معماری می دانند و با وجود مطالب زیادی که در باب اهمیت فضا در معماری عنوان شده و می شود، در فرهنگ ها و دانشنامه ها تعریفی از مفهوم فضا در معماری به چشم نمی خورد. فقدان واژه فضا در کتاب های مرجع معماری نیز کاملاً قابل توجه و تعجب انگیز است.

دلیل این امر شاید این باشد که تلقی و کاربرد معماران از واژه فضا چنان واضح است که نیازی به توضیح واژه ای کاملاً مشخص، احساس نمی کنند. اما این برهان ساده، آنجا که درمی یابیم این واژه در متن تاریخ طولانی معماری نسبتاً جدید می باشد و در دهه های اخیر مفهومی بحث انگیز بوده است، اعتبار خود را از دست می دهد.

واژه‌های کلیدی: مفهوم شناسی ، فرم ، معماری ، عملکرد، فضا

* این مقاله مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد ، با عنوان طراحی دانشکده معماری در دانشگاه سراسری تبریز می باشد .

با توجه به کمبود منابع جامع درباره فضای معماری و جدید بودن این مبحث، برای تبیین مفهوم فضا در تئوری معماری، بایستی به دیدگاه‌های معماران و نظریه‌پردازان در مورد مفهوم فضای معماری استناد نماییم. در میان نظریه‌پردازان معماری مدرن، برونو زوی و زیگفرید گیدئون از جمله افرادی هستند که به شکل نسبتاً جامعی مفهوم فضای معماری را مورد کنکاش قرار داده و سعی نموده‌اند اهمیت آن را در معماری بازنمایانند.

برونو زوی معماری را هنر فضا و فضا را ذات معماری معرفی می‌کند، ولی او طبیعت فضای مورد بحث را مشخص نمی‌نماید. برداشت او از فضا صورت واقع‌گرایانه دارد. به اعتقاد او، نماها و دیوارهای یک خانه، کلیسا یا کاخ مهم نیست که چقدر زیبا باشند، آنها تنها ظرف‌اند و به جعبه شکل می‌دهند، نهاد و مظروف فضای داخلی است. ذات معماری برای زوی، سازمان‌دهی معنادار فضا از طریق فرایند محدودسازی است. بنابراین از این دیدگاه، فضا ماده‌ای با گسترش یکسان است که می‌توان از طریق تعیین محدوده‌ها در آن، به شیوه‌های مختلف به آن شکل داد.

مقدمه:

مسئله اصلی معماری، «فرم و فضا» و «زندگی» و چگونگی ایجاد ارتباط بین این دو است. پیچیدگی مفهوم فرم و فضا، همانند سایر مفاهیم متافیزیکی، باعث شده تا بعضی متفکران در برابر ارائه مفهوم آن اظهار عجز، گم‌گشتگی و حتی بی‌نیازی نمایند. گم‌گشتگی مفهوم فضا در معماری و متعاقب آن، گم‌گشتگی این مفهوم در آموزش معماری، دلیل و خاستگاه پیدایش مسئله در ذهن، برای پرداختن به این تحقیق (مقاله) گردید. سؤال اصلی در واقع پاسخ به «چیستی و ماهیت فضا» است. بدون درک روشنی از ماهیت فضا چگونه میتوان خلق (یا کشف) آنرا به دانشجوی آموزش داد؟ در این باره پرسشهای زیر برای روش نتر شدن مسئله، مطرح میگردد:

تعریف و مفهوم فرم و فضا چیست؟ خلق فضا و فرم چگونه به وقوع می‌پیوندد؟

روش تحقیق در این مقاله به صورت مطالعات توصیفی و تحلیلی است. تدوین یک چارچوب نظری، جهت تبیین مفهوم فرم و فضا و بازشناسی و معرفی مولفه‌های سازنده آن است. چارچوب اصلی پژوهش از چند بخش عمده تشکیل شده است. ابتدا به معرفی مفهوم فرم، فضا، سپس ویژگی‌های این دو مولفه مورد بررسی قرار میگیرد.

ادبیات تحقیق

در لغت نامه مرحوم دهخدا در مقابل کلمه فرم آمده است: "(ماخوذ از زبانهای اروپایی)، شکل، صورت، رسم و طرز رفتار، قالب" و نمونه و در مقابل کلمه فضا آمده است: "گشادی و فراخی هوا، وسعت و در فرهنگ عمید فرم به معنی، ریخت، شکل، وضع، هیأت، حالت، صورت، ظاهر، پیکر و کالبد" معنی شده است و در مقابل آن کلمه "From"، مربوط به زبان فرانسه نوشته شده است و در تعریف فضا به این صورت ذکر شده: (فلسفه، فیزیک) جهان سه‌بعدی بی‌کران که اجسام و رویدادها در آن